

УДК: 373(569.4)

DOI: 10.31470/2786-6327/2023/3/108-114

Ольга Шапран

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи,
olia.shapran@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7514-6632>
Researcher ID: DKE-9830-2022
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
(вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська обл., 08400, Україна)

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗРАЇЛЮ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасну систему шкільної освіти в Ізраїлі, що поділена на цикли (початковий, середній, старший) і спрямована на підготовку молоді до відповідального життя в демократичному суспільстві, де разом проживають люди з різним етнічним походженням, релігією, культурою, політичними поглядами, моральними устоями. Визначено особливості організації освітнього процесу у таких типах ізраїльських шкіл як державні, з релігійним ухилом, державно-релігійні, приватні. Доведено, що шкільна освіта Ізраїлю заснована на єврейських цінностях, на любові до своєї землі, рівності, соціальній гармонії, гуманізмі, універсалізмі, на принципах свободи і терпимості, толерантності.

Вивчення досвіду навчання молоді на єврейських цінностях в Ізраїлі дозволило визначити шляхи покращення освіти у закладах загальної середньої освіти України в період воєнних дій у державі (розширення демократичності як цінності і можливості для учнів обирати навчальні дисципліни та формувати індивідуальну траєкторію особистісного розвитку школярів; орієнтація освітнього процесу ЗЗСО на особистісно орієнтований підхід до учнів, зменшення кількості годин в українських школах на різних циклах навчання від початкової та базової освіти до профільної середньої освіти, більш ґрунтовне визначення спеціалізації школярів в ліцях і старшій школі не лише за отриманими оцінками з окремих навчальних дисциплін, але й результатами спеціальних психологічних тестів, що визначають їх нахили; доповнення формальної освіти дітей в українських школах неформальною освітою, приділення значної уваги розвитку стресостійкості та запобігання депресивних станів у молоді, ораторському мистецтву і комунікативній культурі з використанням інтерактивних технологій та інноваційних форм навчання (тренінги, індивідуальні консультації, психологічна допомога); розвиток патріотизму учнів шляхом залучення їх до громадських молодіжних організацій, покращення довійськової підготовки в школі.

Доведено, що акт прийняття рішення учнем у конкретній ситуації тісно пов'язаний з громадянськими і особистісними цінностями суб'єктів освітньої діяльності.

Ключові слова: шкільна освіта Ізраїлю, моральні цінності, заклади загальної середньої освіти України, особистісно орієнтований підхід, демократичність, рівність, соціальна гармонія, гуманізм, універсалізм.

Olga Shapran

doctor of pedagogical sciences, professor,
Head of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy,
Email: olia.shapran@gmail.com
ORCID iD: orcid.org/0000-0002-7514-6632
Researcher ID: DKE-9830-2022
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav,
(Sukhomlinskoho. st, 30, Pereiaslav, Kyiv region, 08400, Ukraine)

VALUABLE ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM IN ISRAEL: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The article examines the modern system of school education in Israel, which is divided into cycles (primary, middle, senior) and is aimed at preparing young people for a responsible life in a democratic society, where people of different ethnic origins, religions, cultures, political views, morals live together. The peculiarities of the organization of the educational process in such types of Israeli school foundations as state, with a religious bias, state-religious, and private are determined. The article proves that school education in Israel is based on Jewish values, on love for one's land, equality, social harmony, humanism, universalism, on the principles of freedom and tolerance.

The study of the experience of training young people of Jewish values in Israel made it possible to determine ways to improve education in general secondary education institutions of Ukraine during the period of hostilities in the state (expansion of democracy as a value and the opportunity for students to choose academic disciplines and form an individual trajectory of personal development of schoolchildren; orientation of the educational process of schools on a person-oriented approach to students, a reduction in the number of hours in Ukrainian schools in various cycles of education from primary and basic education to specialized secondary education, a more thorough determination of the specialization of students of high schools not only based on the obtained grades from individual academic disciplines, but also on the results of special psychological tests that determine their inclinations; supplementing the formal education of children in Ukrainian schools with informal education, paying significant attention to the development of stress resistance and prevention of depressive states in young people, public speaking and communicative culture using interactive technologies and innovative forms of education (trainings, individual consultations, psychological assistance); development of students' patriotism by involving them in public youth organizations, improving pre-military training at school.

It is proven that the act of making a decision by a student in a specific situation is closely related to the civic and personal values of subjects of educational activity.

Keywords: *school education in Israel, moral values, general secondary education institutions of Ukraine, person-oriented approach, democracy, equality, social harmony, humanism, universalism.*

Постановка проблеми. Реалії сьогодення вимагають змін у освітній політиці навчання і виховання українських школярів. Активні воєнні бойові дії внаслідок вторгнення російських окупантів на територію України вимагають перегляду усталених підходів до навчання вітчизняних школярів та активного пошуку нових інноваційних підходів організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Особливу увагу науковці звертають на вивчення і аналіз досвіду організації системи освіти в країнах, де точаться воєнні дії. Такою країною є – Ізраїль, у якій існує Палестино-ізраїльський конфлікт, обумовлений зіткненням інтересів територіальних євреїв і арабів, що проживають в Палестині. Цей конфлікт багато десятиліть є джерелом політичної напруги та відкритих збройних зіткнень в означеному регіоні. Велика кількість ізраїльських школярів за весь цей період отримували освіту і навчилися жити під час війни. Особлива увага зверталася на виховання дітей на основі моральних цінностей. Так, у 1953 році у Законі про державну освіту визначено її головну мету – встановити базову освіту на основі цінностей ізраїльської культури й наукових досягнень, любові до батьківщини та лояльності до держави й народу Ізраїлю.

Практика організації ізраїльської системи шкільної освіти може стати в нагоді й українським школярам, які навчаються в умовах війни й прагнуть жити в Європейському Союзі, орієнтуються на європейські моральні цінності як певні зразки, вимоги, що надають можливість кожній людині оцінювати оточуючу реальність і приймати конкретні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти організації системи шкільної освіти в Ізраїлі досліджено у працях таких вітчизняних науковців як Ю. Багно, Н. Бакуліна, Є. Демида, О. Золотарьова О. Карпенко, Г. Михайлишин, Л. Мандро, О. Сергійчук та ін.

Філософські та моральні основи ціннісного компонента освіти висвітлено у зарубіжних статтях таких вчених як І. Блау (I. Blau), С. Бі (X. Bi), Я. Кац (Y. Katz), Е. Перейра (A. Pereira), Г. В. Фулмер (G. W. Fulmer), М. Е. Хенг (M. A. Heng), Б. Чазан (B. Chazan) та ін.

Мета статті – проаналізувати процес організації шкільної освіти в Ізраїлі на основі певних моральних цінностей держави; визначити напрями запозичення позитивного досвіду країни для вітчизняної практики роботи в українських ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні система шкільної освіти в Ізраїлі налічує 1200 шкіл. В країні існують три типи шкіл: *державні, з релігійним ухилом (харедим) і державно-релігійні.*

У державних світських школах (*«бейт-сефер мамлахті»*), які фінансуються і працюють згідно програм Міністерства освіти, навчається понад 70 % дітей. У державних релігійних школах (*«бейт-сефер мамлахті даті»*) навчається близько 25 % усіх дітей. Вони також підпорядковані Міністерству освіти, ним фінансуються та працюють за тими ж програмами, що й державні світські школи, проте вивчаються й релігійні предмети. У початкових класах релігійних шкіл хлопчики та дівчата вчаться разом (інколи – окремо), а в старших класах – навчання роздільне. В ортодоксально-релігійних школах системи незалежної освіти (*«хінух ацмаї»*) навчається 4-9 % дітей Ізраїлю. Ці заклади освіти частково фінансуються Міністерством, бо програми цих шкіл суттєво відрізняються від рекомендованих Міносвіти: основний наголос у них припадає на релігійні предмети за рахунок загальноосвітніх. Навчання в усіх класах відбувається роздільно (Бакуліна Н., 1999). Отже, принципова відмінність релігійних та державно-релігійних середніх навчальних закладів полягає у більш поглибленому вивченні Танаха (Тори), бо багато ізраїльтян належать до категорії ортодоксальних іудеїв, тому обирають для дітей таке навчання.

Отже, більшість ізраїльських учнів навчаються в державних школах за базовими міністерськими навчальними програмами. При цьому, в Ізраїлі досить оптимальним виглядає поєднання міністерського регулювання та шкільної автономії у формуванні навчальних програм. Міністерство освіти розробляє і затверджує базову навчальну програму, що складає 75 % від загальної навчальної програми школи. Окрім мовних навичок, математики, природничих наук, іудаїки, мистецтва, історії, фізичної підготовки, програма включає також громадянський блок. 25 % обсягу програми – додаткові дисципліни, які визначаються комітетом з освіти кожної школи. З одного боку, це забезпечує засвоєння студентами (в Ізраїлі вже школярів йменують студентами) необхідних базових знань із основних шкільних дисциплін, а з іншого – відповідає сутності автономії й потребам демократизації шкільної освіти (Освіта, що укріплює національну безпеку: досвід Ізраїлю для України, 2017). Отже, першою державною цінністю, яка обумовлює процес навчання дітей в школі є *демократичність* як можливість обирати навчальні дисципліни, участь у формуванні навчальної програми школи і роботі шкільного самоврядування.

У Ізраїлі існують й приватні школи (*демократичні; вальдорфські; школи Монтесорі; школи, що працюють за іноземними програмами; незалежні релігійні та арабські школи тощо*), які визнані Міністерством освіти та дотримуються державної програми, однак розробляють власну методику викладання, мережу дисциплін та підходів до навчання згідно з побажаннями батьків. Найбільш вагому роль відіграють так звані *«демократичні школи»* у яких навчаються більше 20 000 тисяч студентів із різних верств суспільства і ще тисячі стоять у довгих чергах, аби потрапити на навчання, незважаючи на те, що воно у цих школах значно дорожче (Israel. Overview of the education system. EAG 2022). Незалежно від обраного батьками типу навчання, шкільна освіта в Ізраїлі ведеться на івриті. Виняток складають дві мовні категорії: арабська і російська. Перші використовуються переважно для емігрантів-арабів, а російські школи в Ізраїлі є приватними і входять в систему додаткової, а не обов'язкової освіти. Таким чином, різноманітність ізраїльських шкіл відповідає потребам мультикультурного суспільства цієї держави.

Я. Кац (Y. Katz) відмічає, що релігійна освіта та виховання культурної спадщини, а також громадянська освіта є обов'язковими предметами, які вивчаються всіма верствами ізраїльського

населення. Студенти, які належать до всіх основних релігійних конфесій в ізраїльському суспільстві (*єврейська, мусульманська, християнська та друзька конфесії*), повинні вивчати власні унікальні релігійні традиції та спадщину, а також – спільні цінності, такі як *демократія, рівність, соціальна гармонія, гуманізм та універсалізм*, які сприймаються як сприяння зміцненню соціальної згуртованості (Katz Y., 2018: с. 176). Отже, ізраїльська система шкільної освіти базується і на таких державних цінностях як *рівність, соціальна гармонія, гуманізм, універсалізм*, які є переосмисленням накопиченого досвіду існування країни і вироблення нових орієнтирів суспільного розвитку.

Максимальний термін навчання у школах Ізраїлю складає 12 років, що поділений на три основні цикли:

- *початковий* («алеф-вав», від 6 до 12 років, із 1-го до 6-го класу);
- *середній* («хативат-бейнаим», від 12 до 15 років, із 7-го до 9-го класу);
- *старший* («хатива-ельйона», від 15 до 18 років, із 10-го до 12-го класу).

У початковій школі Ізраїлю малюки вчать як і в українських школах із 6 років. За початковий період (6 років) вони проходять програму, яку українські учні засвоюють за 3-4 роки. Спочатку ізраїльські учні практично не одержують домашніх завдань. Оцінка знань – за 100-бальною шкалою, але в молодших класах оцінок нема, щоб не травмувати дитячу психіку.

7-9-й класи – це проміжна ланка між початковою й середньою школою, де вивчається ряд обов'язкових предметів (*історія, іврит, математика, Танах (вивчення Торі) і предмет, що називається «розуміння прочитаного»*). У дев'ятому класі, після здачі іспитів, школярі вибирають собі напрямок за яким будуть вчитися далі: *природні дисципліни або театральне мистецтво, сільське господарство або астрологія* тощо.

В 11-му й 12-му класах діти здають держіспити, результати яких заносяться в атестат зрілості – «багрут» (Bagrut). Це диплом із оцінками, отриманими за іспити упродовж 3-х років із основних дисциплін (*гебрейська мова, англійська мова, математика, єврейська література та культура*). При цьому кожний предмет має свій цифровий еквівалент – кількість одиниць. Щоб отримати «багрут», необхідно набрати хоча б 21 одиницю та щонайменше одну оцінку «5» (Багно Ю. М., Сергійчук О. М., 2018: с. 180). Іспит можна перездавати незліченне число раз, але не раніше чим через 10 місяців після попередньої спроби.

Навчання в школі з 6 до 14 років (1-9 класи) є обов'язковим, а з 15 до 16 років (10-12 класи) – за вибором. Згідно з офіційними правилами чи угодами, річна тривалість навчальних годин в Ізраїлі становить 846 годин на початковому рівні, 704 години на нижчому середньому рівні (загальні програми) і 650 годин на старшому середньому рівні (загальні програми) (Israel. Overview of the education system (EAG 2022)). Отже, кількість годин в ізраїльських школах на різних циклах навчання зменшується від початкового рівня до старшого.

Освіта в Ізраїлі орієнтована на британську освітню модель із урахування національних особливостей. У початкових класах процес навчання йде повільними темпами, щоб слабші учні до 6 класу вирівнялися із сильнішими. При цьому сильні учні навчаються без будь-якого напруження. Починаючи з 7-го класу процес навчання дещо прискорюється і в 10-12 класах вчитися стає набагато складніше. Дуже важливим етапом шкільної освіти є навчання у 9 класі. Від отриманих результатів залежить за яким напрямком («магама») студент навчатиметься далі: чи точним наукам і комп'ютеру, чи хімії і біології, чи іншим дисциплінам. Кожен школяр отримує брошуру, де вказано, які оцінки з предметів потрібно мати, щоб отримати бажану спеціалізацію. Окрім того, враховуються не лише отримані оцінки, але й результати 3-годинного іспиту за спеціальним психологічним тестом, що перевіряє загальний розвиток підлітків. Отже, дев'ятий клас є вирішальним у системі ізраїльської шкільної освіти, бо визначає напрями подальшого навчання молоді.

Уся система навчання в школах Ізраїлю – *особистісно орієнтована*. Як зазначають Г. Михайлишин і Л. Мандро, у центрі ізраїльських шкіл, як демократичної мережевої системи навчання, – *учень*, під якого підлаштовується програма навчання та виховання. Головними цілями є *щастя, мотивація та готовність дитини до самостійного навчання*. Учителю відіграє роль

фасилітатора, він ідентифікує можливості кожного учня, а вихованці обмінюються знаннями один із одним. Програма навчання складається із обов'язкових предметів та дисциплін за вибором, які можна вивчати на різних рівнях (одиницях). Така методика надає можливість формувати в дітей навички самостійного вибору та зацікавленості в результативності навчальної діяльності. Особистий вибір мотивує їх та спонукає до відповідальності. Учителі надають кожному учню індивідуальний письмовий відгук про його навчання, у якому висвітлюється рівень досягнень та сформованості навичок, а також перспективний план розвитку. Успіх освітньої системи вимірюється рівнем досягнення учнем власної мети (Михайлишин Г. Й., Мандро Л. О., 2021: с. 11-12). Результати досягнення школярами власної мети у дослідженні таких зарубіжних науковців як М. Е. Хенг (М. А. Heng), І. Блау (I. Blau), Г. В. Фулмер (G. W. Fulmer), С. Бі (X. Bi) та Е. Перейра (A. Pereira) експериментально доводять, що лише 1,57 % ізраїльської молоді не мають чіткої мети; ізраїльські студенти зазвичай зосереджуються на своїх власних проблемах (56 %), або більш орієнтовані на проблеми інших (44 %) (Heng M. A., Blau I., Fulmer G. W., Bi X. & Pereira A., 2017: р. 314-316). Отже, більшість ізраїльської молоді є цілеспрямованою на розв'язання власних і чужих проблем, досягнення поставлених життєвих цілей. Наявність і пошук мети ізраїльськими школярами (студентами) напряду впливає на їхні цінності та моральні погляди.

В Ізраїлі навчання побудоване на *неформальному підході*: діти вільно сперечаються з викладачами, можуть не погоджуватися із їх думкою, пропонувати власні ідеї, ініціативи і зміни для покращення освітнього процесу. Головні правила ізраїльських школярів – *«немає нічого неможливого», «я все можу», «все буде добре»*. Студенти постійно шукають способи і проявляють настирливість для досягнення власної мети, не бояться поразок. Крім того, у школах є спеціальні заняття із розвитку стресостійкості. Дитина повинна вміти реагувати на те, що відбувається навколо. Багато уваги приділяється тому, щоб навчити дітей виступати перед великою аудиторією. У школі також пояснюють як заволодіти увагою людей, тримати себе на публіці, як правильно говорити. Це вважається важливим для самореалізації в дорослому житті. Таким чином, з урахуванням стресової ситуації в суспільстві, пов'язаною із війною, значна увага в школах Ізраїлю відводиться *розвитку стресостійкості та запобіганню депресивних станів у молоді, ораторському мистецтву і комунікативній культурі*.

Окрім того, погоджуємося із О. Золотарьовою, що в ізраїльському суспільстві дуже важливим є виховання у дітей поваги до країни, почуття єдності зі своїм народом, відповідального ставлення до суспільства. Так держава захищає свої суверенні національні інтереси шляхом проведення відповідальної освітньо-виховної політики. Дітей та учнівську молодь виховують не лише як майбутню інтелектуальну або творчу еліту, а і як майбутніх лідерів країни, від дій та рішень яких буде залежати доля людей та країни. Тому в дітях цілеспрямовано виховують *почуття відповідальності, толерантності, поваги, терпіння, вміння працювати з людьми, співчувати, приносити користь суспільству, країні, світу*. Основним шляхом формування у молоді відповідальності за свободу та незалежність своєї країни О. Золотарьова вважає обов'язкову службу в збройних силах Ізраїлю. На думку цього автора, службу в ізраїльській армії молодь сприймає як почесний обов'язок, оскільки розуміння необхідності захищати державу та свій народ виховується із дитинства як заповідь національної безпеки та вирішення питання виживання країни та її громадян (Золотарьова О. В., 2017: с. 132). Отже, в Ізраїлі як у країні, яка перебуває в стані війни, захист Батьківщини – основна цінність, тож для всіх ізраїльтян служба в армії – обов'язкова.

Важливою складовою навчання у школі є *довійськова підготовка*, де на заняття до класів у якості лекторів або за програмами профорієнтації часто запрошуються військовослужбовці. Також багато шкіл бере участь у програмі Міносвіти Ізраїлю «Шлях цінностей», офіційною метою якої є зміцнення співпраці між школою та армією. В усіх ізраїльських школах навчають користуватися зброєю. До закінчення середньої школи студенти вправно справляються, як мінімум, з рушницею. У школах є програма військової підготовки «Gadna», яка допомагає адаптуватися до майбутнього армійського життя. Щотижня старшокласники проходять по декілька тяжких тренувань, що включають користування зброєю, бойові програми та польові

тренування. Крім того, в окремих школах є військові підготовчі курси, які можна назвати поглибленою військовою підготовкою. Здебільшого тут навчаються ті, хто готується до професійної військової кар'єри. Більше того, студенти старших класів залучаються до участі у розробці і реалізації військових програм. Звісно, це відбувається в рамках тісної співпраці Міністерства оборони та Міністерства освіти (Освіта, що укріплює національну безпеку: досвід Ізраїлю для України, 2017).

На сьогодні формальна освіта дітей в школах Ізраїлю доповнюється неформальною освітою, що включає все навчання або весь отриманий досвід, який не призводить безпосередньо до отримання диплома. Неформальна освіта в сучасному Ізраїлі, як зазначає О. Компанієць, не тільки не конкурує із закладами формальної освіти, а є її невід'ємною складовою. *До переваг ізраїльської системи неформальної освіти* автор відносить: наявність сприятливого психологічного середовища для спілкування, навчання та взаємодії; відповідність потребам учасників і, відповідно, спрямованість на подолання дефіциту певних компетенцій; реалізацію соціально-педагогічного потенціалу для роботи з різними категоріями споживачів освітніх послуг; надання психологічного захисту та соціальної обізнаності учасникам у сучасних умовах нестабільності; варіативність програм і термінів навчання; гнучкість змісту, форм і методів навчання; самокерованість щодо вибору педагогів і лідерів, які організовують навчальний процес; можливість громадського характеру управління тощо (Компанієць О. В., 2017: с. 281-283).

Б. Хазан (Barry Chazan) виокремлює вісім основних характеристик, що покладені в основу сучасної системи неформальної освіти Ізраїлю, а саме: особистісне зростання людини; центральна роль досвіду; навчальна програма, що базується на досвіді і цінностях; інтерактивність; груповий досвід; «культура» освіти; залучення всіх учасників до активної взаємодії; цілісність системи «Вчитель/куратор» (Chazan B., 2016: р. 16-18). До неформальної освіти молоді слід віднести різноманітні гуртки, що діють при ізраїльських школах та інших освітніх закладах, пов'язані з формуванням різноманітних соціальних навичок, підтримкою особистості в процесі соціалізації, психічно-емоційним аспектами формування особистості. Серед молодіжних організацій неформальної освіти значну кількість займають молодіжні рухи (наприклад, ізраїльські скаути «Цофим»).

Висновки. Отже, система шкільної освіти в Ізраїлі сьогодні спрямована на підготовку молоді до відповідального життя в демократичному суспільстві, де разом проживають люди, які різняться між собою етнічним походженням, релігією, культурою, політичними поглядами, моральними устоями. Вона заснована на єврейських цінностях, на любові до своєї землі, рівності, соціальній гармонії, гуманізмі, універсалізмі, на принципах свободи і терпимості, толерантності.

Вивчення досвіду навчання молоді на єврейських цінностях в Ізраїлі відкриває і для українських школярів нові перспективи покращення освіти у ЗЗСО у період воєнних дій у державі, а саме:

- розширення *демократичності* як цінності і можливості для учнів обирати навчальні дисципліни та формувати індивідуальну траєкторію особистісного розвитку школярів;
- орієнтація освітнього процесу ЗЗСО на *особистісно орієнтований підхід до учнів*, зменшення кількості годин в українських школах на різних циклах навчання від початкової та базової освіти до профільної середньої освіти, більш ґрунтовне *визначення спеціалізації школярів* в ліцях і старшій школі не лише за отриманими оцінками з окремих навчальних дисциплін, але й результатами спеціальних психологічних тестів, що визначають їх нахили;
- *доповнення формальної освіти дітей в українських школах неформальною освітою*, приділення значної уваги *розвитку стресостійкості та запобіганню депресивних станів у молоді, ораторському мистецтву і комунікативній культурі* з використанням інтерактивних технологій та інноваційних форм навчання (тренінги, індивідуальні консультації, психологічна допомога);
- *розвиток патріотизму учнів* шляхом залучення їх до громадських молодіжних організацій, покращення *довійськової підготовки в школі*.

Засвоєння моральних цінностей, що визначають основні положення організації освітнього процесу ЗСОО України, визначає їх перетворення у норми поведінки сучасних школярів. Система цінностей окремої особистості обумовлює ступінь моральності її поведінки. Отже, акт прийняття рішення у конкретній ситуації тісно пов'язаний із громадянськими і особистісними цінностями суб'єктів освітньої діяльності.

Подальші дослідження із означеної проблематики вбачаємо в розгляді інших шляхів формування моральних цінностей молоді в шкільній освіті Ізраїлю.

Список використаних джерел і літератури

1. Багно Ю. М., Сергійчук О. М. (2018). Ізраїль (Держава Ізраїлю). *Реформування і модернізація систем освіти країн світу XXI століття*; за ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький, (Київ. обл.): ФОП Добровольська Я. Л. С. 175–192.
2. Бакуліна Н. (1999). Система освіти в сучасному Ізраїлі: становлення та розвиток. С. 21–27. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/721628/1/VIDRODZHENNYA_3_1999_NB%20\(21\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/721628/1/VIDRODZHENNYA_3_1999_NB%20(21).pdf)
3. Золотарьова О. В. (2017). Освітньо-виховні традиції Ізраїлю як чинник захисту національних інтересів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Вип. 2 (77). С. 129–136.
4. Компанієць О. В. (2017). Поняття неформальної освіти в сучасній фаховій літературі держави Ізраїль. *Педагогічний альманах*. Вип. 34. С. 279–285.
5. Михайлишин Г. Й., Мандро Л. О. (2021). «Soft skills» у системі освіти Ізраїлю: креативність, мотивація та лідерство. *Науковий часопис. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 84. Т. 2. С. 11–14.
6. Освіта, що укріплює національну безпеку: досвід Ізраїлю для України. (2017). Аналітичний Центр «Обсерваторія демократії». URL: <https://od.org.ua/uk/osvita-sho-ukriplyue-nazionalnu-bezpeku/>
7. Chazan B. A. (2016). *Philosophy of Israel education*. New York: Springer, 68 p.
8. Heng M. A., Blau I., Fulmer G. W., Bi X. & Pereira A. (2017). Adolescents finding purpose: Comparing purpose and life satisfaction in the context of Singaporean and Israeli moral education. *Journal of Moral Education*. № 46:3. P. 308–322. DOI: 10.1080/03057240.2017.1345724
9. Israel. Overview of the education system (EAG 2022). URL: <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=ISR&treshold=10&topic=EO>
10. Katz Y. J. (2018). Religious and Heritage Education in Israel in an Era of Secularism. *Educ. Sci.* № 8(4). P. 176. URL: <https://doi.org/10.3390/educsci8040176>

References

1. Bahno, Yu. M., Serhiichuk, O. M. (2018). Izrail (Derzhava Izrailiu) [Israel (State of Israel)]. *Reformuvannia i modernizatsiia system osvity krain svitu XXI stolittia*; za red. O. I. Shapran. Pereiaslav-Khmelnytskyi, (Kyiv. obl.): FOP Dobrovolska Ya.L. [in Ukrainian].
2. Bakulina, N. (1999). Systema osvity v suchasnomu Izraili: stanovlennia ta rozvytok [The education system in modern Israel: formation and development]. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/721628/1/VIDRODZHENNYA_3_1999_NB%20\(21\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/721628/1/VIDRODZHENNYA_3_1999_NB%20(21).pdf) [in Ukrainian].
3. Zolotarova, O. V. (2017). Osvitno-vykhovni tradytsii Izrailiu yak chynnyk zakhystu natsionalnykh interesiv [Educational traditions of Israel as a factor of protection of national interests]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 2(77), 129–136 [in Ukrainian].
4. Kompaniets, O. V. (2017). Poniattia neformalnoi osvity v suchasnii fakhovii literaturi derzhavy Izrail [The concept of non-formal education in modern specialized literature of the state of Israel]. *Pedahohichniy almanakh*, 34, 279–285 [in Ukrainian].
5. Mykhailyshyn, H. Y., Mandro, L. O. (2021). «Soft skills» u systemi osvity Izrailiu: kreatyvni, motyvatsiia ta liderstvo [“Soft skills” in the Israeli education system: creativity, motivation and leadership]. *Naukovyi chasopys. Ser. 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 84:2, 11–14 [in Ukrainian].
6. Osvita, shcho ukriplyue natsionalnu bezpeku: dosvid Izrailiu dlia Ukrainy (2017). [Education that strengthens national security: Israel's experience for Ukraine]. *Analichnyi Tsentr «Observatoriia demokratii»*. URL: <https://od.org.ua/uk/osvita-sho-ukriplyue-nazionalnu-bezpeku/> [in Ukrainian].
7. Chazan, B. A. (2016). *Philosophy of Israel education*. New York: Springer.
8. Heng, M. A., Blau, I., Fulmer, G. W., Bi, X. & Pereira, A. (2017). Adolescents finding purpose: Comparing purpose and life satisfaction in the context of Singaporean and Israeli moral education. *Journal of Moral Education*, 46:3, 308–322. DOI: 10.1080/03057240.2017.1345724
9. Israel. Overview of the education system (EAG 2022). URL: <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=ISR&treshold=10&topic=EO>
10. Katz, Y. J. (2018). Religious and Heritage Education in Israel in an Era of Secularism. *Educ. Sci.* 8(4), 176. URL: <https://doi.org/10.3390/educsci8040176>